

शेतकरी संघटक

पाक्षिक

वार्षिक वर्गणी रु. २५

किंमत १ रुपया

वर्ष ९ वे

६ ऑगस्ट १९९२

अंक ९ वा

काळ्या इंग्रजाची भगवी 'स्वदेशी'

— शरद जोशी

'मूर्खाच्या नाकाला तीनदा घाण' अशा अर्थाची वारंवार वापरली जाणारी एक म्हण कोंकणात प्रचलित आहे. आपल्याला समजत नसलेल्या विषयात नाक खुपसायला गेलेल्या एका अर्धवट माणसाच्या मोठ्या मनोरंजक कथेवर ही म्हण आधारली आहे. कोंकणात फिरतांना अनेक वेळा अनेक गावी अनेकजणांनी ही कथा पुरेपूर कोंकणी हावभाव आणि अभिनय यांच्यासकट मला ऐकविली आहे.

या म्हणीची आठवण होण्याचं कारण घडलं ते असं. राष्ट्रीय एकात्मता परिषदेच्या बैठकीकरिता मी सभागृहापाशी पोहोचलो तेव्हा एक तरुण पत्रकार माझी सभागृहापाशी वाट पाहात होते. त्यांनी आपला परिचय करून दिला. प्रत्यक्ष श्रीकृष्णाच्या महाशंखाचे नाव मिरविणाऱ्या एका साप्ताहिकातर्फे हे पत्रकार माझी भेट घेण्याकरिता आले होते. सभा स्थानीच्या वातावरणात सगळीकडे अयोध्या, मंदिर आणि मशिद यांची हवा होती. या विषयावर मी बरीचशी वेगळी भूमिका सातत्याने मांडत आलो आहे आणि या साप्ताहिकाच्या कर्त्याकरवित्यांचा मंदिर प्रकरणी हात जगजाहिर असल्यामुळे माझी मंदिरप्रश्नी मुलाखत घेण्याची त्यांची इच्छा असावी असे मी गृहीत धरले. अयोध्या प्रश्नाविषयीच्या माझ्या लेखाची एक प्रत देऊन मोकळे व्हावे असा माझा विचार चालला होता, तेवढ्यात पत्रकार महाशयांनी स्पष्ट केले की, त्यांना माझी मुलाखत हवी होती; स्वस्थपणे, सविस्तरपणे मुलाखत हवी होती. पण,

ती अयोध्येच्या प्रश्नावर नव्हे तर राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ आणि इतर संबंधित संघटना यांनी चालू केलेल्या स्वदेशी आंदोलनावद्दल माझ्याशी बोलावे अशी त्यांची इच्छा होती.

गांधीजींच्या स्वदेशीला अपशकून

अगदी लहानपणची आठवण झाली. बेचालीसची चळवळ ओसरत आलेली. मधूनमधून कोणत्यातरी राष्ट्रीय दिनानिमित्त हरताळ पडायचा आणि शाळा बंद व्हायची हे सोडल्यास वरवर तरी स्वातंत्र्य आंदोलन शमल्यासारखेच दिसत होते. उघडपणे काही करून तुरुंगात जाण्याची किंवा 'श्रीशकुमार' होण्याची कुणाची इच्छाही नव्हती आणि छातीही नव्हती. उघडउघडपणे खादी वापरणे म्हणजेसुद्धा गांधींचा माणूस असल्याचा संशय ओढवून घ्यायला पुरेसे होते. आम्ही शाळकरी विद्यार्थी. खादी वापरणारा बहुधा आमच्यात कोणी नव्हताच. पण, निदान खादी वापरण्याची बहादुरी तरी आपल्या हातून व्हावी अशी मोठी

उर्मी वाटत असे. याला अपवाद म्हणजे संघ आणि हिंदु महासभा अशा हिंदुत्वनिष्ठ घरच्यांचे विद्यार्थी. त्यांची गांधींबद्दलची विरोधभक्ती मोठी जाज्वल्य होती. गांधींनी अहिंसा मांडली म्हणजे डॉ. मुंज्यांची मांसाशनातून स्वातंत्र्य अशी प्रतिक्रिया येई. तसे पाहिले तर त्या काळात हिंदुत्वनिष्ठा आणि स्वदेशी यांच्यात वितुष्ट येण्याचे काही कारण नव्हते. स्वदेशीची चळवळ तशी काही गांधीजींनी सुरू केली नाही. विलायती कापडाच्या पहिल्या होळ्या सावरकर, लोकमान्य टिळक यांनी पेटविलेल्या. पण, आता हा गांधी स्वदेशी म्हणतो काय? मग, आम्ही आग्रहाने, विलायतेतून आलेल्या कापडाची टोपी आणि जमल्यास एखाद दुसरा कपडा वापरणारा अशी भूमिका हिंदुत्वनिष्ठ घ्यायचे. खादी पेहरली म्हणजे सनातन वर्णाश्रम धर्माला डाग लागतो असे नव्हते किंवा विलायती मलमलीने धर्मनिष्ठेला काही झळाळी चढत होती असे नव्हते. पण, इंग्रजांच्या आमदानीच्या घटिका

जगभर पसरू लागलेल्या खुल्या बाजारपेठेच्या वातावरणाने शेतीची लूट करून जमा केलेल्या भांडवलाची लयलूट करून गचाळ व निकृष्ट अशा महागड्या मालाची निर्मिती करून गेली चालीस पंचेचाळीस वर्षे वैनीची चटक लागलेल्या विंगरशेती समाजात खळबळ उडाली आहे. शेतीक्षेत्राला लाभदायक ठरणाऱ्या खुल्या बाजारपेठेमुळे आता, काळ्या इंग्रजांच्या आशिर्वादाने लाभलेली 'ऐश्वर्याची सनद' हातची जाणार या भयाने हे सगळे घटक आपापल्या कुवतीने, एकमेकांच्या मदतीने या खुल्या अर्थव्यवस्थेला अडसर घालण्याची केविलवाणी धडपड करीत आहेत. या धडपडीचा एक भाग म्हणजे देशात सुरू झालेली 'स्वदेशी'ची चळवळ. दुसऱ्या आघाडीवर डॅकेल प्रस्तावाच्या विरोधी वातावरण तयार करण्याचा खटाटोप चालू आहे. शेतीक्षेत्राच्या दृष्टीकोनातून या सर्व प्रकाराचे विश्लेषण करणारा श्री. शरद जोशींचा हा प्रदीर्घ लेख दोन भागात प्रकाशित करीत आहे. लेखाच्या या पूर्वाधारत श्री. शरद जोशींनी आजच्या 'स्वदेशी' वाल्यांचे दोंग प्रकाशात आणले असून पुढील अंकात प्रकाशित होणाऱ्या भागात 'डॅकेल प्रस्ताव' चे सविस्तर विश्लेषण केले आहे.

भरत आलेल्या असतांनामुद्धा स्वदेशीला अपशकून करण्याचा कार्यक्रम या अहंमन्यांनी हाती घेतला आणि हसे करून घेतले.

‘स्वदेशी’ राजीवस्त्रांचे पुरस्कर्ते

दुसरी एक आठवण झाली. १९८६ साली राजीव गांधींचे नवे वस्त्रधोरण जाहीर झाले. अंबानी आणि इतर तत्सम कारखानदारांच्या राजीवस्त्र-उद्योगांना खुले आम प्रोत्साहन देणारे ते धोरण. कापूस शेतकऱ्यांची मोठी दैना झाली. यवतमाळ जिल्ह्यातील शेतकरी साहेबराव करपे पाटील याने निराशेपोटी आपल्या बायकोपोरांसह विष पिऊन जीव दिला. आंध्र प्रदेशात तर डडनावारी शेतकरी स्त्रीपुरुषांना जीव देण्यावाचून गत्यंतर उरले नाही. महाराष्ट्रात शेतकरी संघटनेने राजीवस्त्रविरोधी आंदोलन चालू केले. आंदोलनाचा विरोध कृत्रिम धाग्याला नव्हता. शहरातील मृदुकंचनकायिकांना राजीवस्त्रच आवडत असेल तर त्यांना हे सौख्य नाकारायचा शेतकऱ्यांना काय अधिकार? पण, ही राजीवस्त्रे तयार करण्याकरिता, यंत्रसामुग्रीपासून कच्च्या मालापर्यंत सगळ्याची आयात होणार असेल तर शेतकऱ्याला त्याचं पांढरं सोनं निदान निर्यात करून पोट भरता येईल एवढीतरी मुभा ठेवावी, एवढीच मागणी. राहुरीला परिषद भरली. प्रमुख पाहुणे चौधरी चरणसिंग. मंचावर उपस्थित, त्यावेळी विरोधी पक्षाचे अग्रणी शरद पवार, प्रमोद महाजन इत्यादि इत्यादि. कोसळत्या पावसाला दाद न देता लोकांनी भाषणे ऐकली. सभेच्या शेवटी राजीवस्त्रांची होळी झाली. त्या ज्वालेच्या साक्षीने राजीवस्त्र न वापरण्याची जाहिर शपथ घेण्यात आली. सभेनंतर दोनच दिवसांनी सभेत तडाखेबाज भाषण केलेले प्रमोद महाजन नाशिकला बोलते झाले, ‘आमचा स्वदेशी राजीवस्त्राला विरोध नाही, विदेशी राजीवस्त्राला आहे.’ राजकारणी माणसं भूमिका बदलतात, इकडून उडून तिकडे जाऊन बसतात अशी माझी अपेक्षाच असते. राहुरीच्या याच सभेत भाषण करतांना शरद पवार देखील म्हणाले होते, ‘आमच्या पंतप्रधानांना (राजीव गांधींना) तर घरापासून सगळीकडे विलायती गोष्टीच लागतात.’ समोरच्या बहुसंख्य अशिक्षित निरक्षर स्त्रीपुरुष शेतकरी समाजातमुद्धा या, सदभिरुचीशी फारकत घेणाऱ्या वाक्याबद्दल नापसंतीची आठी कपाळावर उठली होती. शरद

पवार बोलले आणि वर्षाभरात मनोमीलन करून खाविंदचरणारविंदी मिलिंदायमान होण्यासाठी निघून गेले. पण, प्रमोद महाजनांची कोलांटी उडी काही अजबच. राहुरीला प्रतिज्ञा घेण्याची कुणी त्यांच्यावर बळजबरी केली नव्हती! त्यांनी स्वतःहून, हात वर उठवून, मूठ आवळून प्रतिज्ञा घेतली. त्याची ध्वनिचित्रफीत उपलब्ध आहे. अड्डेचाळीस तासांत कोणा बोलविल्या धन्याने त्यांचा कान धरला की त्यांना एकदम स्वदेशीच्या प्रेमाचे भरते यावे? ते प्रमोदरावांना माहीत आहे, मलाही माहीत आहे आणि महाराष्ट्रातील प्रत्येक शेतकऱ्यालाही ठाऊक आहे.

स्वातंत्र्यलढ्यातील ऐन मोक्याच्या वेळी विलायतीची ऐट मिरविणारे आता एकदम ‘स्वदेशी’ प्रेमी झाले. मूर्खांच्या नाकाला दुसऱ्यांदा घाण लागली.

बदलाच्या चाहुलीने व्याकुळलेले

मूर्खांच्या नाकाला तिसऱ्यांदा घाण लागली ती या वर्षा दोन वर्षांत. इतिहासाने संपवलेले नेहरू-अर्थशास्त्र बाजूला सारून बाजारपेठेला मानणारे नवीन अर्थशास्त्र पुढे येऊ लागले आहे. परकीय चलन वाचविण्याच्या मिषाने नेहरू-व्यवस्थेत उभ्या झालेल्या लायसेन्स परमित्त व्यवस्थेत बदल होतील अशी चिन्हे दिसू लागली. या बदलांमुळे अनेक जीव व्याकूल झाले.

अ) नोकरदार

खुल्या बाजारपेठेच्या हवेने सरकारी आणि निम-सरकारी नोकऱ्यांत भरगच्च पगार, गडगंज भत्ते, जबाबदारी शून्य, काम म्हणजे टेबलाखाली हात अशा छोट्यामोठ्या नोकरदार-नोकरशाहांच्या तोंडचे पाणीच पळाले. देश बुडाला तरी चालेले, आमच्या नोकऱ्यांना धक्का लागता कामा नये, जुन्या महाराजांची संस्थाने गेली, पण आमची संस्थाने जाता कामा नयेत, अशा घोषणांचा गदारोळ त्यांनी चालू केला.

ब) देशी कारखानदार

जकातकरांच्या तटबंदीमागे गचाळ माल महागड्या किंमतीत बनवून सर्वसामान्य ग्राहकाच्या जिवावर मजा लुटणारे कारखानदारही चिंतीत झाले. बाहेरून माल सहजपणे येऊ लागला, स्वस्त किंमतीत सुबक माल लोकांच्या हाती पडू लागला लागला म्हणजे मग आपले काय? हे समजण्याइतके चातुर्य या वर्गाकडे हमखास होते. त्यांनी बोलणारी तोंडे

मिळवायचा प्रयत्न चालू केला.

आर्थिक बदलाला अपशकून

काही अजागळ वावळे त्यांच्या हाती लागले. स्वदेशीच्या नावाखाली महात्माजींचा आणखी एकदा वध होतो आहे याची जाणीव नसणारेही भेटले. पण, नेहरूवादाच्या या पिलावळीला खरा आधार भेटला तो हिंदुत्ववाद्यांचा. त्यांचे प्रवर्तित चक्र उलट्या टोकाला आले. ऐन स्वातंत्र्याच्या आंदोलनात विलायती मिरविणारे आता एका रात्रीत स्वदेशीभक्त बनले, भाषणे देऊ लागले, स्वदेशीच्या घोषणांनी भिंती रंगवू लागले. म्हणून मला सुरुवातीस सांगितलेल्या कोकणी म्हणीची आठवण झाली.

‘स्वदेशी’ चे औचित्य

काही काही शब्दाभोवती स्वतःचे असे वलय असते. त्याच्या, शब्दकोशातल्या मूळ अर्थाच्या पलिकडे अशा शब्दांची व्याप्ती असते. शब्द उच्चारल्यावर काही अलौकिक अद्वितीय करून दाखविण्याची चेतना तरुणांच्या मनात आणि शरीरात सळसळावी अशी त्यांची शक्ती असते. ‘स्वदेशी’ हा अशा भारलेल्या आणि भारावणाऱ्या शब्दांपैकी एक.

इंग्रज देशात आला त्याआधी सतत चालणाऱ्या लढायांनी आणि आक्रमणांनी गावगाडा मोडकळीस आला होता. पण, गावाची व्यवस्था अजून काही प्रमाणात तगून होती. जुन्या आक्रमकांप्रमाणे इंग्रज तलवारींनी आणि बंदुकांनी गावावर तुटून पडला नाही. बळजोरी केली नाही, जुलूम जबरस्ती केली नाही. तो साम्राज्य स्थापायला आलेला, पण चंगीजखानाच्या परंपरेतला नव्हे. त्याचे डावपेच व्यापारी. इंग्लंडमध्ये औद्योगिक क्रांती स्थिरावलेली होती. हिंदुस्थानातून कच्चा माल मायदेशी नेणे आणि तयार वस्तूसाठी भारतासाठी प्रचंड हुकमी बाजारपेठ मिळविणे ही त्याची रणनीती होती. एकोणिसाव्या शतकाच्या मध्यापर्यंत त्याच्या रणनीतीचा परिणाम स्पष्ट झाला. गोखले रानड्यांनी त्याबद्दल लिहिले. जोतिबा फुल्यांनी शेतकऱ्यांच्या जिभेने सांगितले. गावातली हुन्नर, बलुतेदारी मोडकळीस आली आणि लक्ष्मीचा ओघ मॅचेस्टरकडे जाऊ लागला. परसत्ता बनियाची तर त्यावर तोडगाही बनियाचाच पाहिजे! नव्या काळात घोड्यावर मांड ठोकून दांडपट्टा फिरवून नाना कसरती

करून इंग्रजाला पळवू पाहाणारे कालबाह्य झाले. आणि 'स्वदेशी' चा उगम झाला. इंग्रज जुलूमजबरदस्ती तर करत नाही? त्याचा माल आपल्याला घ्यायला भाग तर पाडत नाही? मग दीनातल्या दीन प्रजेला निदान त्याचा माल विकत न घेण्याचे व्रत तर पाळता येईल? स्वदेशी चळवळीची थोडक्यात भूमिका अशी होती.

स्वदेशी-विदेशी स्पष्ट भेद

स्वदेशी आंदोलनाच्या अंमलबजावणीतही काही फारशा व्यावहारिक अडचणी आल्या नाहीत. स्वदेशी माल कोणता आणि विदेशी कोणता असा फरक करणे स्वदेशी चळवळीच्या काळात तरी फारसे कठीण नव्हते. जसजसा काळ गेला तसतसे ते आधिकाधिक कठीण होत गेले. आणि दुसऱ्या महायुद्धानंतर स्वदेशीविदेशीतील सरहद्द रेषा खूपच अस्पष्ट धूसर होत गेली.

पण स्वदेशी आंदोलनाच्या ऐन भरात ही अडचण फारशी जाणवत नव्हती. उभ्या देशात कारखाने तुरळक. जमसामान्यांच्या दैनंदिन जीवनातल्या बहुतेक गरजा कारखान्यांच्या मालाला स्पर्श केल्याखेरीज पुऱ्या होऊ शकत असत. गिरणी मुंबईला, पण गिरणीतली यंत्रं परदेशात तयार झालेली. कापूस इथल्या काळ्या आईन दिलेला पण वस्त्राची वीण विलायती. मग गिरणीचे कापड स्वदेशी का विदेशी असा सरहद्दीचा प्रश्न फारसा काही जाचक ठरला नाही. देशात साखरेचे कारखाने सुरू झाले तरी स्वदेशीवाले निष्ठेने गुळावरच भक्ती ठेवून राहिले. त्यानेही 'स्वदेशी' ला फारशी काही बाधा पोहोचली नाही.

आता स्वदेशी काय उरले?

१९९० दशकाच्या परिस्थितीत स्वदेशीविदेशी असा पंक्तिप्रपंच करणे अत्यंत जिकीरीचे होईल. किंबहुना, असा फरक करण्याचा प्रयत्न कोणी फारसा करीतही नाही. परदेशातून परत येतांना बरोबर आणलेला किंवा येन केन प्रकारेण हस्तगत केलेला 'इम्पोर्टेड' माल एका बाजूला आणि बाकी सगळा 'देशी'. स्वदेशी-विदेशी हा संदर्भ संपला आणि 'इम्पोर्टेड' देशी असा नवा संदर्भ सुरू झाला. 'देशी' शब्दात स्वदेशीचे वलय नाही, अभिमान नाही. उलट, देशी म्हणजे गचाळ, कमी प्रतीचा, बेभरवशाचा माल अशी जुगुप्सा.

बलुतेदारी आणि गावातली कारागिरी

आता संपुष्टात आली आहे. जे काय बनते ते छोट्या कारखान्यात नाहीतर मोठ्या कारखान्यात. सर्व कारखान्यांतील यंत्रांची रचना विलायती प्रतिभेतून निघालेली. तंत्रज्ञान विलायती, मग यंत्रांची बांधणी भली देशी भूपृष्ठावर झालेली असो. नित्यनियमाच्या वापरातील अनेक वस्तू तयार करण्याकरिता लागणारा कच्चा मालही विलायती. तयार करणारी माणसे विलायती वेश-भाषा-संस्कृतीच्या जवळात जवळ जाण्याची धडपड करणारी. शक्य असते तर एखादे मलम लावून त्यानी स्वतःला शुभ्रकायदेखील बनवून घेतले असते! काळ्या इंग्रजाची कारखानदारी म्हणजे आता स्वदेशी ठरली.

इंग्लंडची 'स्वदेशी'

आजच्या परिस्थितीत विदेशी-स्वदेशी असा फरक करणे शक्यही नाही आणि म्हटले तर, आवश्यकताही नाही. इंग्रजाला काटशह म्हणून स्वदेशी आंदोलन उभे राहिले. हे हिंदुस्थानातच घडले असे नाही, तर जगभर अनेक देशांत हेच घडले आहे. इंग्लंड देश औद्योगिक क्रांतीच्या आधी 'स्वदेशी' चा मोठा पुरस्कर्ता होता. जर्मनीसारख्या पुढारलेल्या देशांनी इंग्लंडच्या बाजारपेठा व्यापून टाकल्या तर इंग्रज व्यापारी आणि कामगार यांच्यावर कठीण अवस्था गुदरेल म्हणून परदेशी माल येऊ देऊच नये अशी मागणी इंग्लंडमधील, मुख्यतः व्यापाऱ्यांनी केली. इंग्लंडमधील स्वदेशी चळवळीचे नावच मुळी 'व्यापारी वाद' (Mercantilism) असे होते. हळूहळू परिस्थिती बदलली. जेम्स वॉटने वाफेचे इंजिन काढले आणि इंग्लंड झपाट्याने जर्मनी, फ्रान्स इत्यादि देशांना मागे टाकून दळणवळण आणि उद्योगक्षेत्रांत पुढे सरसावला. आता परिस्थिती बदलली. परदेशी माल इंग्लंडच्या बाजारपेठेत उतरले आणि देशी मालाला हटवेल ही शक्यता आणि भीती उरलीच नाही. उलट, इंग्लिश कारखान्यांत तयार होणारा माल इतर देशांत कसा पाठविता येईल याची चिंता व्यापाऱ्यांना पडली. जो तो देश व्यापारवादी बनला होता; आपल्याला देशाचे दरवाजे बंद करून परदेशी माल रोखून ठेवू पाहात होता. अनेक तटबंधांनी तुकडे तुकडे झालेल्या या जगात औद्योगिक क्रांतीतून निर्माण झालेल्या मालाचे ओघ अनिर्वधपणे वाहायचे कसे? व्यापारवाद फेकून देऊन खुल्या

बाजारपेठेचे तत्त्वज्ञान या काळात इंग्लंडमध्ये अॅडम स्मिथने मांडले आणि एका नव्या युगाला सुरुवात झाली.

आर्थिक हितसंबंधांनी तत्त्वज्ञान ठरते

'स्वदेशी' का वैश्विकता? यांच्यातील निवड ही काही तात्त्विक, नैतिक आधारांनी होत नाही. प्रत्येक समाजाच्या कालपरिस्थितीनुरूप हितसंबंधांच्या जोपासनेकरता ही निवड होते. व्यापारवादाचा पुरस्कार करणाऱ्या इंग्लंडने खुल्या बाजारपेठेचे तत्त्वज्ञान स्वीकारले कारण इंग्लंडचा स्वार्थ बदलला. गांधीयुगात स्वदेशी हा भारतीयोंच्या हितसंबंधाच्या कार्यक्रम. कारण, इंग्रजी कारखानदारी मालापुढे टिकाव धरेल अशी काही उत्पादक यंत्रणाच आमच्याकडे उरली नव्हती. थोडक्यात, बाजारपेठेत स्पर्धा करण्याची ज्यांची ताकद ते हिरीरीने खुल्या बाजारपेठेचा उद्घोष करतात आणि ज्यांचा माल महागडा आणि गचाळ ते कृत्रिम संरक्षणाच्या भिंतीआड दडू पाहातात.

कालामागून फरफटणाने शिलेदार

स्वदेशीची चळवळ होऊन गेली. काही जणांच्या बुद्धीत प्रकाश पडायला वेळ लागतो. अशांची बुद्धी कायम गतकालातच वावरत असते. शिवाजी महाराज गेले, गडकिल्ल्यांचे राजकारण संपले, रणदुल्लाखान इतिहासजमा झाले तरीही इतिहासात रुममाण होणारी माणसे अबलख घोड्यावर स्वार होऊन, जिरेटोप-चिलखत घालून, तलवारीच्या धारेवर पंचप्राण लावून दिग्विजय करण्याची स्वप्ने पाहात राहातात. अशा शिलेदारांचे मानसपितर जेव्हा लढायांच्या धुमशक्त्र्या चालू होत्या तेव्हा घरोघर कुणगीआड लपले होते अथवा सुलतानांपुढे कुर्निसात घालत होते. स्वदेशीच्या कालखंडात विलायतीचा टेंभा मिरविणाऱ्यांचे ध्वज आता एकदम स्वदेशी करिता फडफडू लागले ही काय गम्मत आहे?

शेतकऱ्याचा गळा घोटणारी 'स्वदेशी'

आजच्या स्वदेशी चळवळीत शेतकऱ्यांना काहीही स्वारस्य नाही. स्वदेशीची घोषणा म्हणजे परदेशी माल आपल्या देशात येण्यापासून रोखणे एवढेच नाही. इतर देशांतील लोकांचे हात काही केळी खायला जाणार नाहीत. तुम्ही त्यांचा माल येऊ देत नाही तर ते तुमचा माल येऊ देणार नाहीत. अशा छिन्नभिन्न झालेल्या अर्थव्यवस्थेत आज शेतकऱ्यांना

काहीही स्वारस्य नाही. पिढ्यान् पिढ्या जमीन वाटत गेली. शेतीवर भांडवली साधने म्हणून फारशी उभी राहिलीच नाहीत. तरी देखील भारतीय शेतकरी आज परदेशी बाजारपेठेत उतरून स्वतःच्या ताकदीवर उभा राहू शकतो. आंतरराष्ट्रीय खुल्या बाजारपेठेत आडवा घातलेला कोणताही अडसर शेतकरीविरोधी आहे. नवीन स्वदेशी आंदोलनाचा उद्गाता शेतकरी नाही हे नक्की.

या 'स्वदेशी' चे बोलविते धनी

या आंदोलनाचा बोलविता धनी कोण आहे हेही उघड आहे. स्वातंत्र्यापासूनच्या अर्धशतकात लायसन्स-परमिटचे डावपेच खेळून मक्तेदारी मिळविलेले कारखानदार हे या आंदोलनाचे सूत्रधार आहेत. यांनी तंत्रज्ञान आयात केले ते त्यावेळीही कालबाह्य झालेले. यंत्रसामुग्री आणली आडगिऱ्हाईकी. मालाचे नकाशे परदेशी, जुनाट. कारखान्यात काम करणारे अधिकारी काळ्या इंग्रजांच्या पिंडाचे, परभूत बुद्धीचे. त्यांचे कामगार इतके गदळ की त्यांच्या माफक रोजगारीतही महाग पडावेत.

यांचा माल घेणार कोण? एतद्देशीय गिऱ्हाईकांना विचाऱ्यांना काही पर्यायच नाही म्हणून त्यांचा माल खरीदावा लागतो. या काळ्या इंग्रजाला स्वदेशीच्या संरक्षणाची पहिल्यापासूनच गरज होती. नेहरूकालखंडात लायसन्स-परमिट पद्धतीमुळे त्यांना संरक्षण मिळाले. ती व्यवस्था कोसळल्यानंतर आता त्यांना काही नव्या सोंगाची गरज आहे. म्हणून शास्त्रविज्ञानाचा उद्घोष करणारे हे कारखानदार आता स्वदेशीची चाल खेळू लागले आहेत.

हा सगळा प्रकार भयानक नसता तर चेष्टेचा विषय झाला असता. स्वदेशीचा कालखंड संपला. इम्पोर्टेड आणि देशीच्या जमान्यात स्वदेशी चळवळीत अर्थ असता तरी व्यवहार्यता नाही. आणि प्रत्यक्षात देशातील बहुसंख्य कष्टकरी-शेतकऱ्यांच्या पहाट व्यापारावरील सर्व निर्बंध उठविण्यात आहे आणि तरीही हिंदुत्ववादी नाकाला तिसऱ्यांदा घाण लावून घेण्याकरिता सरसावले आहेत.

त्यांच्या आंदोलनात अर्थ नाही, स्वार्थ नाही आणि स्वाभिमान किंवा निष्ठाही नाही.

आर्थिक, औद्योगिक, व्यापारी, शैक्षणिक, सांस्कृतिक सर्व क्षेत्रांतील शतकाशतकांची परभूतता एकदाची संपवून टाकून स्वयंभू समाज उभा राहावा अशी यांची दृष्टी नाही. परकीयांच्या विज्ञानावर प्रतिभेवर देशी बाजारपेठेत अंमल बसविण्याची यांची क्षुद्र महत्त्वाकांक्षा आहे. यांना परदेशी माल नको, पण परदेशी तंत्रज्ञान आणि विज्ञान मात्र आयते, वाढून समोर येणे आपला हक्क आहे असे ते मानतात. बौद्धिक मालमत्तेच्या हक्कासंबंधी या 'स्वदेशी' मंडळीची जी भूमिका आहे ती पाहिली म्हणजे त्यांचे ढोंग स्पष्ट होते.

(अपूर्ण)

'स्वदेशी' वाल्यानो, डोळे उघडून प्या'

— सिराज शेख, संगमनेर (नगर)

९ ऑगस्ट १९४२ या दिवशी म. गांधी यांनी गोऱ्या इंग्रजांना या देशातून चालते व्हा अशी 'चले जाव' ची घोषणा केली. या घोषणेला या वर्षी ९ ऑगस्टला ५० वर्षे पूर्ण होत आहेत. या घोषणेचा सुवर्ण महोत्सव या वर्षी साजरा होत आहे. त्या दृष्टीने संपूर्ण देशभर सरकारी यंत्रणे पासून ते सर्व राजकीय पक्ष, डावे, उजवे, उदार मतवादी, सर्वच सामाजिक संघटना, आणि संस्था यांच्यात हा दिवस आणि सप्ताह साजरा करण्याची जोरदार तयारी सुरू आहे. आणि बहुतेक पक्ष, संघटनांनी स्वदेशी अभिमानाचा कार्यक्रम राबवण्याचे ठरवले आहे. हे त्यांच्या वृत्तपत्रातून येणाऱ्या बातम्यावरून व पत्रकबाजीवरून दिसू लागले आहे. त्यांच्या कार्यक्रमाचे स्वरूप म्हणजे देशात तयार होणाऱ्या वस्तूचा वापर करा परदेशी आणि विशेषतः बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी तयार केलेल्या वस्तू वापरू नका आणि ग्रामोद्योगांना प्राधान्य द्या असे आहे.

म. गांधी यांनी स्वदेशीची आणि ग्राम स्वराज्यांची कल्पना मांडली. नुसती मांडलीच नाही तर तसा आग्रहही धरला. हुतात्मा बाबू गेजू यांनी परदेशी मालाचा बहिष्कार करण्यासाठी परदेशी मालाच्या गाडीपुढे स्वतःला झोकून देऊन बलिदान केले. म्हणून की काय, १९४२ च्या लढ्यानंतर आणि दुसऱ्या महायुद्धाचा परिणाम म्हणून खंडप्राय देशाची फाळणी करून गोऱ्या इंग्रजांनी देश सोडला. आणि ह्या देशावर गोऱ्या इंग्रजांचे अनुकरण करणाऱ्या काळ्या इंग्रजांच्या ताब्यात तुकडे झालेल्या देशाची राजसत्ता आली आणि नेहरूनीतीच्या नावाखाली आजपावेतो ती चालू आहे. अशा या देशात स्वदेशी अभियान येत्या ९ ऑगस्ट पासून सुरू होत आहे. हा उत्सव साजरा करणाऱ्या काही संघटनांनी स्वदेशी म्हणजे देशातील जे इंडियन नागरिक आहेत आणि त्यांचे देशात मोठाले कारखाने आहेत अशांनी उत्पादित केलेल्या वस्तू आणि परदेशी

म्हणजे जे कारखाने परदेशी मालकीचे आहेत परंतु त्यांचे उत्पादन याच देशात होते असे कारखाने म्हणजे बहुराष्ट्रीय कंपन्या व परदेशातून आयात होणाऱ्या वस्तू अशी व्याख्या केली आहे. त्यांच्या या यादीत टूथ पेस्ट, साबण ते कपड्यापर्यंत सर्व वस्तूंचा समावेश आहे. आणि या वस्तू कोणत्या देशी व बहुराष्ट्रीय कंपन्या उत्पादित करतात त्यांची नावे दिली आहेत. आणि अशा परदेशी वस्तूंवर जनतेने बहिष्कार घालावा, त्या वापरू नयेत असे त्यांचे याबाबतचे म्हणणे आहे.

९ ऑगस्टचा सुवर्ण महोत्सव साजरा करणारांनी जरून साजरा करावा. परंतु माझ्यासमोर आज असा प्रश्न पडतो की, या देशाचे इंडियन सरकार कॅनडाहून मोठ्या प्रमाणात गहू आयात करत आहे. आणि लवकरच तांदळाची ही आयात करणार आहे. या वस्तू कोणत्या यादीत टाकणार? रिलायन्स आणि बॉम्बे डार्डगमधून तयार होणाऱ्या राजीवस्त्राच्या वापर करणार का? ह्या बाबतच्या यांच्या भूमिका कुठेही वाचण्यात अथवा ऐकण्यात आलेल्या नाहीत. डावे आणि त्यातही स्वतःला समाजवादी

(पान ५ वर)

दुधाला मोकळा वारा लागू द्या

भारत सरकारचा कारभार मोठा मजेशीर चालला आहे. सगळे निर्बंध उठवायचे आहेत, सगळे अर्थव्यवहार मुक्त करायचे आहेत, अशा घोषणा होत आहेत. खाजगीकरणाचा संजीवनमंत्र जपला जात आहे.

परकीय भांडवलदारांना, बहुराष्ट्रीय कंपन्यांना भारताचे दरवाजे सताड उघडे करण्याचे काम तत्परतेने झाले आहे.

बाकी क्षेत्रातील मुक्तीकरण वेगवेगळी वळणे घेत आहे. उदाहरणार्थ, दूरदर्शनवर खाजगी निर्मात्यांना अधिक वेळा दिला जाणार आहे. पण त्यावद्दलचे निर्णय घेण्याचा अधिकार असलेले जे मंडळ नेमले जाणार आहे त्यावर पदसिद्ध सभासद आहेत. माहिती व नभोवाणी खात्याचे सचिव, आकाशवाणी व दूरदर्शनचे महासंचालक त्या दोन यंत्रणांचे अभियंते आणि चार-पाच विनसरकारी व्यक्ती. त्यांची नियुक्ती मंत्रीच करणार. असा हा खाजगीकरणाचा आगळावेगळा काँग्रेसी प्रयोग दिल्लीतच काय, मुंबईतसुद्धा छान रंगतो आहे. गायीचे दूध पिळतापिळता रक्तसुद्धा कसे पिळावे याचे शिक्षण खाजगी दलाल सरकारी बँक नोकरांना देतो आहे.

बडे लोक करू शकतात ते व्यापार – उद्योग खुले करण्याचा सपाटा चालवला असताना खेड्या-पाड्यांतील दारिद्र्यरेषेखालील कुटुंबे जो दुग्धव्यवसाय करीत आहेत त्यावर मात्र नवे, जाचक निर्बंध घालणारा आदेश भारत सरकारने नुकताच काढला आहे. मिल्क अँड मिल्क प्रॉडक्ट अँडव्हायजरी बोर्ड या नावाचे मंडळ नेमले जाणार आहे. दूध काढणाऱ्या व विकणाऱ्या गोपगोर्षांना ते नाव कळते की नाही हा मुद्दा गैरलागू आहे. आपल्या अर्थव्यवस्थेचे जागतिकीकरण करायचे आहे ना? मग मंडळांची नावे इंग्रजीतच असायला हवीत ना?

दूध डेअर्या कुठे सुरू कराव्यात, त्यांचे पंजीकरण कसे करावे, उत्पादनाबाबत काय धोरण असावे या विषयीचे अंतीम अधिकार या मंडळाला असणार आहेत.

खरे तर शेती, पशुपालन, मच्छिमारी हे राज्य सरकारच्या कक्षेतील विषय आहेत. त्याबाबतचे नियम करणे, सल्लागार (किंवा नियंत्रण) मंडळे नेमणे ही कामे राज्य सरकारने करायची आहेत. हा व्यवसाय मुख्यतः ग्रामीण भागात चालत असल्याने त्याचे नियमन

राजधानीच्या शहरातून करणे हेसुद्धा अवघड जाणार आहे. विभागीय व जिल्हा पातळीवर ज्याचे जेवढे विकेंद्रीकरण होईल तेवढे चांगले पण तोंडाने पंचायती राज म्हणायचे व प्रत्यक्षात जास्तीत जास्त केंद्रीकरण करायचे ही राजीवनीती पी. व्ही. नरसिंह रावांचे सरकारही इमानेइतबारे राबवीत आहे असे दिसते. दूध व्यवसायाला एकविसाव्या शतकात घेऊन जाण्यासाठी त्यांनी हे इंग्रजी नामधारी सल्लागार मंडळ नेमले आहे. ज्या डेअरीचे किंवा सोसायटीचे दररोज दूधउत्पादन किंवा संकलन दहा हजार लिटरपेक्षा अधिक आहे त्यांना त्या दिल्लीस्थित मंडळाकडे पंजीकरण करावे लागणार आहे. शिवाय दर पंधरा दिवसांनी उत्पादन, संकलन, वितरणाचा तपशीलवार अहवाल पाठवावा लागणार आहे. तो साध्या टपालाने पाठवायचा की तारेने याचा उलगडा झालेला नाही.

हे इतके भाराभर कागद घेऊन ते सल्लागार मंडळ काय करणार आहे? उत्पादन, संकलन वाढले तर आखाती देशांना विमानाने पाठवायची व्यवस्था करणार आहे का? पंधरवडी अहवाल कशासाठी मागवायचा याचा शेतीमंत्री बलराम जाखडनी किंवा त्यांना तज्ज्ञ सल्ला देणाऱ्या नोकरशहाने शांतपणे विचार केला आहे काय?

दूध, मासे, भाजीपाला यांचे उत्पादन, संकलन व विक्री यांची साखळी जोडून देणे व ती सुरळीत चालते की नाही एवढेच वरच्या सल्लागार किंवा नियामक मंडळाने पाहावे. तंत्रसुधारणा, कर्जपुरवठा, गुणवत्ता वाढवणे, विक्री व्यवस्था व उत्पादक कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण, कल्याणकारी कार्यक्रम याबाबत राष्ट्रीय पातळीवर दोन-तीन वर्षांतून एकदा आढावा घेणे व आढळून आलेल्या अडचणी दूर करण्याच्या दृष्टीने राज्य सरकारे, वित्त संस्था व इतर संबंधितांना सूचना, मार्गदर्शन करणे एवढेच काम राष्ट्रीय पातळीवरील सल्लागार मंडळाकडे असावे.

महाराष्ट्रात दूध उद्योग झपाट्याने वाढतो आहे. १९८९-९० साली दुधाचे उत्पादन ३,२६६ हजार टन होते ते १९९०-९१ साली ३७५० हजार टन झाले, म्हणजे १४% नी वाढले. गायी-बैल व म्हशी यांच्या संख्येत सुमारे दहा टक्क्यांनी वाढ झाली आहे. याचा अर्थ असा की, गाय आणि म्हैस यांची दूधक्षमताही वाढली आहे. ती अधिक कशी वाढेल व गिऱ्हाईकाला दिले जाणारे दूध भेसळरहित,

सत्वगुणयुक्त कसे असेल या दृष्टीने उत्पादकांत व कर्मचाऱ्यांत जाणीव जागृती वाढवण्याची गरज आहे. उत्पादकाला किफायतशीर भाव मिळेल असेही पाहिजे पाहिजे. या क्षेत्रात सहकारी चळवळीने पोलदी कामगिरी बजावली आहे. मराठवाड्यात या उद्योगाचा विस्तार व्हायला बरीच अनुकूलता आहे. सहकारी चळवळीतील कार्यकर्त्यांनी त्यात अधिक लक्ष घातले पाहिजे.

(द. मराठवाडा, औरंगाबाद २७.७.९२ वरून साभार)

◆ ◆ ◆

(पान ४ वरून)

राष्ट्रवादी म्हणवणारे ग्रामोद्योगाचा आग्रह धरत आहेत. मग या देशातील भिलाई, रूरकेला हे कारखाने बंद करणार का? जपानच्या मारुतीत बसणार की, टाटाच्या ट्रकमध्ये की आपली बैलगाडीच वापरणार? ह्या देशात संपूर्ण देशी बनावटीचा माल अथवा वस्तू शोधून सापडणे अवघड. आणि ती वस्तू असलीच तर आजही आदिवासी खातात ती कंदमुळेच असली पाहिजेत. कारण त्यांच्यापर्यंत आतापर्यंत रासायनिक खते आणि बहुराष्ट्रीय कंपन्यांची औषधे गेली नसतील. फक्त ह्या कंदमुळांचीच वाढ नैसर्गिकरित्या आणि पूर्णतः देशी बनावटीने झालेली असेल.

म्हणून मला या ठिकाणी नमूद करावेसे वाटते की, देशी परदेशी असा भेद करणे तसे फार अवघड काम आहे. आणि करायचाच ठरला तर तो फक्त काही प्रमाणात शेतीतून उत्पादित होणारा मालच असू शकेल; या देशातला माणूससुद्धा स्वदेशी आहे की नाही हे धुक्याच्या धर्म भास्कर वाघापासून ते हर्षद मेहता पर्यंत आणि गावाच्या तलाठ्या पासून ते बोफर्स प्रकरणासारख्या घटनांकडे पाहिल्यानंतर सहज मनात शंका येते. तेव्हा स्वदेशी अभियान चालवणाऱ्यांनी याचाही जरूर विचार करावा. नुसते सप्ताह, उत्सव आणि महोत्सव साजरे करून धन्यता मानू नये. तर एकंदर सर्व परिस्थितीचा साकल्याने विचार करून देशाला कोणत्या महोत्सवाची गरज आहे, ते पहावे.

कथा, देशी कामगारांची

एका कारखान्याच्या व्यवस्थापकांनी अचानक कारखान्यातील सर्व कामगारांची सभा घेतली आणि म्हटले, “आपल्या कारखान्याच्या संचालक मंडळाने घेतलेल्या एका महत्त्वपूर्ण निर्णयाची घोषणा करण्यासाठी मी आज तुमच्या समोर आलो आहे. आपला कारखाना सुरु झाल्यापासून म्हणजे गेल्या चाळीस वर्षांत आपल्या संचालक मंडळाने सतत नवनवीन यंत्रसामुग्री आणून उत्पादन करण्याचा प्रयत्न केला. पण, कारखान्याची भरभराट होण्याऐवजी तो वेगाने अधोगतीकडे चालला आहे. हे असेच चालू राहिले तर येत्या पाच सहा वर्षांत हा कारखाना बंद पडून आपल्याला सगळ्यांनाच वेकार व्हावे लागेल म्हणून संचालक मंडळ गेले वर्षभर या समस्येवर विचार करित होते.”

सर्व कामगार तटस्थपणे बसून ऐकत होते. व्यवस्थापक पुढे म्हणाले, “वर्षभराच्या विचारविनिमयानंतर संचालक मंडळाने आपला कारखाना वाचविण्यासाठी अत्यंत महत्त्वाचा निर्णय घेतला आहे तो तुमच्या कानावर घालण्याचे काम माझ्याकडे दिले आहे.”

सर्व कामगार सजग झाले. व्यवस्थापकांनी घोषणा केली, “पुढच्या महिन्यापासून आपल्या कारखान्यातील सर्व कामे काम्युटर्सच्या साहाय्याने करावीत असा निर्णय संचालक मंडळाने घेतला आहे आणि...”

पुढे व्यवस्थापकांचे बोलणे होऊच शकले नाही कारण, काम्युटरचे नाव ऐकल्या बरोबर सभेत, एकच गोंधळ सुरु झाला. सगळे कामगार उभे राहिले. तावातावाने हातवारे करू लागले. आम्हाला वेकारीत लोटणारा निर्णय आहे; कामगारांना अंधारात ठेवून भांडवलशाहीनी कटकारस्थान शिजविले; आम्ही हे चालू देणार नाही; नही चलेगी नही चलेगी, तानाशाही नही चलेगी; कामगार एकजुटीचा विजय असो अशा घोषणाइशाऱ्यांचा गोंधळ सुरु झाला. इकडे व्यवस्थापक आरडून ओरडून “माझं म्हणणं संपूर्ण ऐकून तर घ्या” असे सांगण्याचा प्रयत्न करित होते पण ते ऐकून घेण्याची कुणाला जरूरीच वाटत नव्हती.

शेवटी, व्यवस्थापकांनी आपली जागा सोडली आणि ते कामगारांच्या गर्दीकडे आले; कामगारांच्या नेत्याला हेरून त्याच्या जवळ आले. क्षणभर सारे स्तब्ध झाले आणि लगेच त्यांनी जोराने घोषणा दिल्या, “डरो नही कॉप्रेड, हम तुम्हारे साथ है। कामगार एकजुटीचा विजय असो, वगैरे वगैरे.”

पुन्हा एकदा सगळे शांत झाले. व्यवस्थापकांनी कामगारनेत्याला काहीतरी सांगितले. त्यांनी जोरदार बोलाचाली झाली. शेवटी, कामगार नेत्याने तांबारलेल्या डोळ्यांनी व्यवस्थापकाकडे बघून “बरं, बरं” म्हटलं आणि कामगारांकडे वळून छोटेसे भाषण केले.

“भाईयो, संचालकांनी जो निर्णय घेतला आहे त्याचे परिणाम सूर्यप्रकाशाइतके स्वच्छ दिसत आहेत. आपण हा अन्याय कदापि सहन करणार नाही. आता व्यवस्थापकांनी सांगितले की त्यांना अजून काही सांगावयाचे आहे. आता अजून काय सांगणार आहेत कोण जाणे? पण, संचालक मंडळाने आपल्याला अंधारात ठेवून हा निर्णय घेण्याचा अधमपणा केला असेला तरी आपण आपला भलेपणा सोडून चालणार नाही. आपले मॅनेजरसाहेब संचालकांच्या वतीने अजून काय दिवे पाजळतात ते ऐकून घेऊ या. मग वेळ पडली तर या क्षणापासून जंग सुरु करू.” असे म्हणून त्याने

कामगार एकजुटीचा विजयाची घोषणा दिली. सगळ्या कामगारांनी दोनचार मिनिटे सभागृह घोषणांनी दणाणून टाकले.

सभागृह शांत झाल्यावर व्यवस्थापक उभे राहिले आणि म्हणाले, “कामगार मित्रहो, संचालक मंडळाचा निरोप संपूर्णपणे ऐकून न घेतल्याने तुम्ही विनाकारण मनस्ताप करून घेतला.” एक कामगार कोपन्यातून धुमसला, “फालतू बडबड नको, मुद्द्याचे बोल.” कामगारांतून प्रतिसाद आला. कामगारनेत्यांने, सगळ्यांना शांत केले.

व्यवस्थापक पुढे म्हणाले, “कारखान्यातील सर्व कामे काम्युटर्सच्या साहाय्याने होणार असली तरी तुमच्यापैकी कोणालाही नोकरीवरून कमी करण्यात येणार नाही, तुमचा पगार आणि बोनस यांमध्ये कपात होणार नाही, सुट्ट्या आणि रजांचा फायदा नेहमीसारखाच मिळत राहील, वैद्यकीय सेवा, सुट्टीतील प्रवास भत्ता इत्यादि सर्व सवलती चालूच राहातील आणि त्याखेरीज यापुढे तुम्हाला फक्त शनिवारीच कामावर यावे लागेल.”

कानावर विश्वास बसू नये अशा गोष्टी ऐकून सर्व सभागृहात निरव शांतता पसरली होती, व्यवस्थापकाचा चेहरा हे सर्व सांगत असतांना विश्वासाची हमी देत होता. असंतोषाची जागा अचंब्याने घेतली होती.

पण, क्षणार्धात त्या शांततेचा भंग करीत एका कोपन्यात उभ्या राहिलेल्या कामगाराने ओरडून विचारले, “म्हणजे, दर शनिवारी कामावर यावे लागले?”

(आधारित)

शेतकरी संघटक : आजीव वर्गणीदार ५ जुलै १९९२ ते ३१ जुलै १९९२

- १८६) श्री. शांतीलाल चैत्राम शेलार, वडेल (नाशिक)
 १८७) श्री. भास्कर जगन्नाथ सोनवणे, सटाणा (नाशिक)
 १८८) श्री. चेअरमन, शरद नागरी सह. पतसंस्था मर्या. कोटुरे कोटुरे (नाशिक)
 १८९) श्री. चेअरमन, कोटुरे दुग्ध. व्याव. संस्था कोटुरे कोटुरे (नाशिक)
 १९०) श्री. चेअरमन, कलेक्टीव्ह फार्मिंग सोसा. लि. कोटुरे, कोटुरे (नाशिक)
 १९१) श्री. पी. एल. रजपूत, कर्नाल (सांगली)
 १९२) श्री. बाळासाहेब सावंत, कर्नाल (सांगली)
 १९३) श्री. रामदास शंकर देवरे, दाभाडी (नाशिक)
 १९४) श्री. पांडुरंग अवचित पाटील, मालेगाव कॅम्प (नाशिक)
 १९५) श्री. डॉ. शिवाजी दादाजी देवरे, मालेगाव कॅम्प (नाशिक)
 १९६) श्री. केदा बारकू काकुळते, किकवारी (नाशिक)
 १९७) श्री. संजय वामनराव माळी, संगमेश्वर (नाशिक)

असमर्थ राष्ट्रपती?

भारतीय गणराज्यात या गणराज्याच्या संविधानाचे संरक्षक म्हणून राष्ट्रपतींचे प्रथम स्थान आहे. या स्थानावर २५ जुलै १९९२ रोजी श्री. शंकर दयाळ शर्मा, या खंडप्राय देशाचे नववे राष्ट्रपती म्हणून विराजमान झाले. संविधानाच्या संरक्षणाची जबाबदारी त्यांच्या हाती सोपविण्याच्या आदल्या दिवशी राष्ट्राला उद्देशून भाषण करतांना मावळते, आठवे राष्ट्रपती श्री. आर्. व्यंकटरमण यांनी आवाहन केले की, “धर्माच्या नावाखाली देशाचे तुकडे करणाऱ्यांपासून जनतेने दूर राहावे व भारतीय संस्कृतीचा सर्वश्रेष्ठ ठेवा असलेल्या विविध धर्मांच्या शांततापूर्ण सहअस्तित्वाची समृद्ध परंपरा जतन करण्यात सहभागी व्हावे.”

७ मार्च १९९१ रोजी पुण्यात शेतकरी संघटनेतर्फे आयोजित करण्यात आलेल्या शेतकरी पंचायतीने ठराव करून राष्ट्रपतींना त्यांना आपली निहित संविधानसंरक्षणाची जबाबदारी पार पाडून विघटनवादी विचार आणि

कार्यक्रमांचा आधार घेणाऱ्या राजकीय पक्षांना निवडणुकीत भाग घेण्यास बंदी करावी असे आवाहन केले. पन्नास हजाराहून अधिक शेतकरी स्त्रीपुरुषांच्या सहांची तशा आशयाची निवेदने त्यांना देण्यात आली. पण त्यांनी त्या निवेदनांना काळजीवाहू सरकारच्या पंतप्रधानांची कचेरी दाखविली.

त्यानंतर झालेल्या निवडणुकीत जातीयवादी पक्ष संघटनांनी मनसोक्त हैदोस घातला. त्यावेळी राष्ट्रपती म्हणून श्री. व्यंकटरमण यांनी या ‘देशाचे तुकडे करणारां’ विरुद्ध काही ठोस पावले का उचलली नाहीत? ‘विविध धर्मांच्या शांततापूर्ण सहअस्तित्वाच्या परंपरे’ला काही बाधा येईल असे त्यांना वाटले नाही का?

राज्यघटनेच्या संरक्षणाच्या जबाबदारीतून मुक्त होण्याच्या आदल्या दिवशी श्री. व्यंकटरमण यांनी जनतेला कशात ‘सहभागी’ होण्याचे आवाहन केले आहे?

“विविध धर्मांच्या शांततापूर्ण सहअस्तित्वाची समृद्ध परंपरा” जतन करण्याचे कार्य कोणी करित आहे का? पाच वर्षांच्या राष्ट्रपतीपदाच्या कारकीर्दीच्या अखेरच्या दिवशी जनतेला असे आवाहन करतांना माजी राष्ट्रपतींनी राष्ट्रपती घटनेचे संरक्षण करण्यास असमर्थ आहेत असे तर अपरोक्षपणे सुचविले नाही ना?

अशा असमर्थ पदातून मुक्त होऊन श्री. व्यंकटरमण आता राष्ट्रपतींनी आणि इतर पदाधिकाऱ्यांनी ज्या जनतेला देशाची देशापुढील विविध समस्यांतून सुटका करण्याची आवाहने करावयाची असतात त्या जनतेत सामील झाले आहे ही आनंदाची बाब आहे. आपल्या विविध पदांवरील प्रदीर्घ कालावधीतील अनुभवांच्या आधारावर एखादी मोहीम उघडून, देशाला खिळखिळे करून टाकणाऱ्या जातीयवादी ब्रह्मराक्षसाला आवर घालण्याचे काम करण्यास मोकळे झाले आहेत. अशी मोहीम त्यांनी सुरू केली तर या देशातील खरीखुरी जनता नुसती दुवा देणार नाही, तर सर्व शक्तीने त्यात सहभागी होईल.

**फक्त ५० रु.
प्रति किंटलचा बोनस
कापूस उत्पादकाचा
विश्वासघात
— विजय जावंधिया**

महाराष्ट्र राज्यात ९१-९२ च्या हंगामात देशातील बाजार पेटेच्या तुलनेत कापसाला सुमारे २५० रु. प्रति किंटल कमी भाव देण्यात येत आहे अशी स्पष्ट कबुली सहकार मंत्री श्री. शिवाजीराव देशमुख यांनी नागपूरच्या विधान सभेत दिली होती. कापूस एकाधिकार खरेदी योजनेसंबंधात महाराष्ट्र सरकारने एक पुस्तिका प्रकाशित केली आहे. त्या पुस्तिकेत कापसाचे महाराष्ट्रातील भाव व नोव्हेंबर ९१ ते मार्च ९२ पर्यंत सीमेलगतच्या राज्यातील भाव दिले आहेत. यात हे स्पष्ट मान्य केले आहे की या काळात महाराष्ट्रातील भाव अग्रिम बोनस धरून ३०० ते ५०० रु. प्रति किंटल ने कमी आहेत. उदाहरणार्थ, संकरित -४ कापसाचे भाव

कर्जबाजारीपणात इंडियाचा तिसरा क्रमांक पहिल्या दहा विकसनशील देशांची परकीय कर्जे			
क्र.	देश	१९९० पर्यंत कर्ज अब्ज डॉलरमध्ये	एकूण राष्ट्रीय उत्पन्नाशी टक्केवारी
१.	ब्राझिल	११६.२	२५.१
२.	मेक्सिको	९६.८	४२.२
३.	इंडिया	७०.१	२५
४.	इंडोनेशिया	६७.९	६६.४
५.	अर्जेन्टिना	६१.१	६१.७
६.	चीन	५२.५	१४.४
७.	पोलंड	४९.४	८२.०
८.	टर्की	४९.१	४६.१
९.	इजिप्त	३९.९	१२६.५
१०.	नायजेरिया	३६.१	११०.९

World Development Report, 1992 वरून

Posted at Market Yard, PSO, Pune 37.
On 6th August, 1992

To

PNCW 281

Licence
to post
without
prepayment
No. 87

SHETKARI SANGHATAK
(Marathi Fortnightly)
Regd. No. 39926/83
August 6, 1992

महाराष्ट्रात, हमी भाव ८५० + २९४ रु. अग्रिम बोनस = ११४४ रु. प्रति किंटल होता तर नोव्हेंबर ९१ ला खुल्या बाजारात १४८२ रु. डिसेंबर ९१ ला १६०६ रु. व मार्च ९२ ला १४६९ रु. होता.

या पार्श्वभूमीवर अस्मानी संकटाशी हिम्मतीने सामना करणारा शेतकरी कापूस बोनसची आतुरतेने वाट पाहत होता. पण फक्त ५० रु. प्रति किंटल बोनसची घोषणा करून महाराष्ट्र सरकारने शेतकऱ्यांचा विश्वासघात केला आहे. बोनसचा तिसरा हप्ता उरलेल्या ५.५० लक्ष गाठी विकल्या नंतर दिला जाईल, असे मधाचे बोट लावून ठेवलेले आहे. पण हे आता स्पष्ट आहे की पुढील बोनसचा हप्ता ४०-५० रु. प्रति किंटल पेक्षा जास्त राहणार नाही व योजनेत शेतकऱ्यांना मिळालेली किंमत १२५० रु. प्रति किंटलच्या आसपासच राहणार आहे. देशातील इतर बाजारपेठेच्या तुलनेत सरासरीने योजनेची किंमत सुमारे ३०० रु. प्रति किंटलने कमीच राहणार हे स्पष्ट आहे.

कापूस एकाधिकार योजनेच्या नफ्यातून २५% टक्के कपात रद्द करण्याची मागणी सरकार का मान्य करित नाही? या संबंधात प्रभावी मांडणी करण्यास कापूस उत्पादकांचे लोकप्रतिनिधी नुकत्याच संपलेल्या विधानसभेच्या अधिवेशनात अपयशी ठरले आहेत. या मागणीसाठी शेतकऱ्यांनी रस्त्यावर येवून सत्याग्रह करावा ही सरकारची इच्छा नसेल तर अजूनही वेळ गेलेली नाही. कारण २५% कपात रद्द करून पुढील बोनस जाहीर केला तर शेतकऱ्यांना सुमारे १५० रु. प्रति किंटल जास्त मिळतील हे मा. मुख्यमंत्री श्री. सुधाकरराव नाईकसुद्धा नाकरणार नाहीत. अस्मानी संकटाशी सामना करणाऱ्या शेतकऱ्यांवर रास्त मागणीसाठी आंदोलनाची पाळी येवू नये.

लाल किल्ल्यावरील आगामी आकर्षण ?

अजून एक 'पंधरा ऑगस्ट' येत आहे. दोन वर्षांपूर्वी म्हणजे १५ ऑगस्ट १९९० रोजी त्यावेळचे पंतप्रधान श्री. विश्वनाथ प्रताप सिंह यांनी सर्वकष कृषिनीती, किसान दशक अशा, शेतकऱ्यांच्या मनात आशा निर्माण करणाऱ्या घोषणा केल्या. पण, त्यावेळी 'वाफसा' आलेल्या जमिनीत त्यांनी मंडल आयोग, आरक्षण अशी निवडुंगेच लावली. त्यांच्या काट्यांनी त्यांना मिळायचा तो धडा मिळाला. पण, कृषिनीती, किसान दशक यांचे बियाणे कुजून गेले.

मग आले चंद्रशेखर. पंधरा ऑगस्ट वर्षातून एकदाच येतो. नाही तर, त्यांचीही काही सनसनाटी घोषणा ऐकायला मिळाली असती. पण, चंद्रशेखर सरकारने जाता जाता 'कधी नव्हंत, गाढवाला गवत' च्या उल्हासात कृषिनीतीच्या उरल्यासुरल्या बियाण्याची माती केली.

मग आले नरसिंहराव सरकार. जगामध्ये वाहू लागलेल्या मुक्त अर्थव्यवस्थेच्या वाऱ्याने शिडे फुगवून; परकीय कर्जाची भगदाडे पडलेल्या जहाजातून. त्यांनी १५ ऑगस्ट १९९१ ला लाल किल्ल्यावरून शेतकऱ्यांना हाक मारली. 'तुम्हीच या देशाला तारू शकाल. चांगले उत्पादन करा, निर्यात करा आणि देशाला परकीय कर्जाच्या संकटातून वाचवा.'

शेतकऱ्यांनी मागचे सगळे विसरून पंतप्रधानांच्या हाकेला 'ओ' दिली; शेगावला प्रचंड मेळावा भरवून 'ओ' दिली. पण, सरकारने

खुल्या अर्थव्यवस्थेच्या नावाने, आजपर्यंत अकार्यक्षम म्हणून सिद्ध झालेल्या उद्योगक्षेत्रावरच सोयीसवलतीची खैरात केली. शेतकरीच आता देशाचा तारणहार असे म्हणत म्हणत शेतकऱ्यांच्या गळ्याभोवतालचा फास अधिक घट्ट आवळला. कापसाची निर्यात थांबविणे, कापूस आयातीची घोषणा करणे, शेतकऱ्यांच्या घरी गहू पडून असतांना त्याला देऊ केलेल्या किंमतीच्या दुप्पट खर्च करून परदेशातून गहू आयात करणे, शेतकऱ्यांचा गहू राज्याबाहेर जाऊ न देणे अशा गोष्टी शासनाच्या या दुर्तोडीपणाचे स्वच्छ पुरावे आहेत.

आता, आणखी एक 'पंधरा ऑगस्ट' येत आहे. पाहू या, सरकार या वेळी लाल किल्ल्यावरून काय घोषणा करते ते - न पाळण्यासाठी.

शेतकरी संघटक

वार्षिक वर्गणी रुपये २५/-

आजीव वर्गणीदार देणगी मूल्य रुपये ५००/-

— वर्गणी पाठविण्याचा व पत्रव्यवहाराचा पत्ता —

शेतकरी संघटक, अंगारम्पळा,

मु. पो. आंबेदाण, ता. खेड, जि. पुणे (४१० ५०१)

म. ऑ. ने वर्गणी पाठविताना

आपले संपूर्ण नांव व पत्ता म. ऑ. फॉर्मच्या

तळाच्या कूपनवर न विसरता लिहावे.

पाक्षिक शेतकरी संघटक
मालक — मोहन बिहारीलाल परदेशी
मुद्रण स्थळ — चाकण प्रिंटिंग प्रेस, चाकण

संपादक, मुद्रक, प्रकाशक
सुरेशचंद्र म्हात्रे
फोन : द्वारा ५०६८२

६ व २१ तारखेला प्रसिद्ध होतो.
प्रकाशन स्थळ
११८७/६६ शिवाजीनगर, पुणे ४११ ००५.